

ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ U OČENAŠU

MARIJAN MANDAC

Franjevačka bogoslovija Makarska

UDK 226.91

Izvorni znanstveni rad

Auktor analizira značenje pridjeva ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ u Gospodnjoj molitvi "Očenašu". Navedeni pridjev se tijesno veže uz imenicu "kruh" i redovito ga prevodimo pridjevom "današnji". Auktor ističe neobičnost toga pridjeva u izvorniku i donosi različita tumačenja njegova značenja u Očenašu među kojima su najčešći: sutrašnji, današnji, bitni. Upozorava da svetopisamski tumači nisu složni u pridavanju značenja toj riječi.

Ako pomnije motrimo¹ ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ u Očenašu, najprije treba uočiti osnovnu značajku te dosta čudne i neobične riječi. U cijeloj Gospodnjoj molitvi samo je ona pridjev. Poblize određuje i obilježuje "kruh" koji usrdno ištemo. Ipak je najvažnije zapaziti da se u sveukupnome Novome zavjetu ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ čita jedino u Očenašu. Drugdje riječi nema. Međutim, niti starozavjetna grčka Biblija² nigdje nije upotrijebila ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Čak ni tu ne staje naše čuđenje. Strogo govoreći, grčki jezik u svoj svojoj bogatoj, širokoj i dugoj povijesti uopće ne pozna riječ ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Stanovitu ćemo kasniju moguću

¹ Za opći pristup pitanju vidi: J. GNILKA, *Vaterunser, Lexikon für Theologie und Kirche*, 10(1965), 624.627; W. FOERSTER, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ, *Theologisches Wörterbuch zum NT*, 2(1935), 587-595; J. De FRAINE, *Oraison dominicale, Dictionnaire de la Bible, Supplément*, 6(1960), 788-800; A. PLUMMER, *Lord's Prayer, Dictionary of the Bible*, 3, 141-144; P. BENOIT, *L'Évangile selon Saint Mathieu*, Paris, 1950, 79-80. - Ponovljene naslove skraćujemo.

² O starozavjetnome osvjetljenju vidi: H. L. STRACK-P. BILLERBECK, *Das Evangelium nach Matthäus*, München, 1922, 420-421.

iznimku u nastavku spomenuti. Smijemo, dakle, ustvrditi da se ἑπιούσιος pojavljuje u Očenašu kao nešto čudno i iznimno, neobično i nepripravljeno.

Kada znamo da je Gospodnja molitva sročena aramejski,³ upravo je zagonetno zašto je u grčkome prijevodu⁴ upotrijebljen ἑπιούσιος kada, tako reći, te riječi nije nigdje bilo. Razumljivo je što je naknadno bilo neiskazivo teško razjasniti što ἑπιούσιος znači. Tumačenje je te riječi postalo prava mora i skoro nesavladiva prepreka svakome tumaču. Ipak su brojni pojašnjavali ἑπιούσιος. Tako je nastala upravo nepregledna literatura⁵ vezana uz ἑπιούσιος. Mada smo bilježili drevne prijevode,⁶ ovdje ih zbog skraćivanja izostavljamo. Tek spominjemo da Vulgata u Mt 6,11 ἑπιούσιος prevodi sa *supersubstantialis* ("nadbiljni") dok u Lk 11,3 za isti ἑπιούσιος imamo *quotidianus* ("svagdašnji"). Smjesta se može zamijetiti da je velika razlika između *supersubstantialis* i *quotidianus*. Unatoč tome, u oba je slučaja ἑπιούσιος isti.

³ Usp. P. GRELOT, *La quatrième demande du 'Pater' et son arrière-plan sémitique*, *New Testament Studies*, 25 (1979), 299-314; L. PIROT-A. CLAMER, *Bible*, 79-80; A. PLUMMER, *An Exegetical Commentary on the Gospel according to S. Matthew*, London, 1909; W.C. ALLEN, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to S. Matthew*, Edinburgh, 1912, 59; M.J. LAGRANGE, *L'Évangile selon les Hébreux*, *Revue Biblique*, 31 (1922), 327-328.

⁴ Usp. W.C. ALLEN, *Commentary*, 59.

⁵ Osim ostalih radova ovdje spominjanih također smo pregledali: A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, Regensburg, 1986; B. ORCHARD, *The Meaning of Τὸν ἑπιούσιον*, (Mt 6,11 = Lk 11,3), *Biblical Theology Bulletin*, 3(1973), 274-282; F. PREISIGKE, *Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden*, I, Berlin, 1925; F. HAUCK, ἄγτος ἑπιούσιος, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft*, 33(1934), 199-202; R. SCHNACKENBURG, *Matthäusevangelium 1,1-16,20*, Echter Verlag, 1985, 66; E. SCHWIZER, *Das Evangelium nach Matthäus*, NTD, 2, Göttingen, 1973, 96; G. SCHNEIDER, *Das Vaterunser - oratio dominica et judaica?* *Fest. J. Ratzinger, I*, St. Ottilien, 1987, 405-417; J. SCHMID, *Das Evangelium nach Matthäus*, Regensburg, 1965, 130; A. VÖGTLE, *Der "eschatologische" Bezug der Wirbitten des Vaterunser, Jesus und Paulus*, *Fest. W. G. Kümel*, Göttingen, 1975, 344-362; H. BALZ-G. SCHNEIDER, *Ezegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, II, Stuttgart, 1981, 79-81; F. V. FILSON, *A Commentary on the Gospel according to St. Matthew*, London, 1971, 96; J. A. GRASSI, *Our Father*, *New Catholic Encyclopedia*, 10(1981), 829-831; G. SCHNEIDER, *Das Vaterunser des Matthäus*, *Études ... offertes au P.J. Dupont*, LD, 123, Cerf, 1985, 57-90. 66.

⁶ Usp. W. FOERSTER, ἑπιούσιος, 588; J. De FRAINE, *Oraison*, 795-798; W.C. ALLEN, *Commentary*, 59.

Budući da se ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ iz Gospodnje molitve nije mogao tumačiti nikakvim usporednim ulomcima jer se riječ drugdje nigdje ne susreće, istraživači su se pitali: što ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ može korijenski značiti. Ali ni tu nisu bili bolje sreće. Čak da su uspjeli utvrditi otkuda ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ dolazi izvorno, ne bismo sa svom sigurnišću znali što znači. Često riječi uporabom steknu značenja koja su daleka od njihova korijena. Tek se iz životne upotrebe može uočiti što koja riječ zbiljski znači.⁷

Svakako vrijedi kazati Origenov sud⁸ o ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Origen je kao malo tko vladao sveobuhvatnim grčkim jezikom. Također je među prvima u zasebnoj raspravi pojašnjavao Gospodnju molitvu. Pri tome je naznačio kako osobno shvaća ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Nama je pak ovdje nadasve stalo istaknuti što Origen misli o riječi kao takvoj. Origen bilježi da svaki tumač mora najprije “znati” kako nikada “nijedan Grk” nije izustio niti napisao riječ ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Riječ je Grku naprosto “nepoznata”. Origen kod toga ističe da pred očima ima “učene” i “neuke” ljude. Prema tome, ni grčka najviša misao i najprotančaniji jezik kao ni priprosti grčki govor u svome rječniku ne posjeduju ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Origen je zaključio da su “evanđelisti” zapravo “skovali” riječ ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Očito je da su za nj “evanđelisti” Matej i Luka.⁹

Moglo bi se kazati da su naknadna otkrića¹⁰ makar donekle opovrgla Origenovo stajalište i naše prethodne tvrdnje. Potkraj

⁷ Usp. J. DUPONT, *Études sur les Évangiles synoptiques*, I, Leuven, 1985; 846-850.

⁸ Pred očima imamo Origenov spis *De oratione*. Tekst se nalazi u PG, 11, 509 C. O načinu kako Origen shvaća ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ vidi PG, 11, 509-521. Otačka tumačenja donosi J. CARMIGNAC, *Recherches sur le “Notre Père”*, Paris, 1968, 121-143. Zapadne je Oče istražio K. B. SCHNURR, *Hören und handeln. Lateinische Auslegungen des Vaterunsers in der Alten Kirche bis zum 5. Jahrhundert*, Herder, 1985.

⁹ Usp. W. FOERSTER, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ, 588; J. De FRAINE, *Oraison*, 796-797; L. PIROT-A. CLAMER, *Bible*, 79-80; M. B. Von STRITZKY, *Studien zur Überlieferung und Interpretation des Vaterunsers in der frühchristlichen Literatur*, MBTH, 57, Münster, 1989, 157-162; U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, Benzinger Verlag, 1985, 345-346; J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I, Herder, 1986, 222; W. D. DAVIES-D.C. ALLISON, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to Saint Matthew*, Edinburgh, 1988, 607-619.

¹⁰ Usp. J. GNILKA, *Matthäusevangelium*, 222; J. GNILKA, *Vaterunser*, 831; W. FOERSTER, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ, 587. 594; J. De FRAINE, *Oraison*, 796; A. DURAND,

devetnaestoga stoljeća pronađena je u grčkome gradu Megari kriška ostrakona gdje se uspjelo pročitati (ε)ΠΛΟΥΣΙΟΝ. Nešto kasnije u Egiptu je nađen papirus s riječju ΕΠΛΟΥΣΙ. Papirus je krnj, a riječ nepotpuna. Valja reći da dotični papirus potječe tek iz petoga stoljeća. S papirusa se daje razabrati da je riječ o računskome izvještaju vezanu uz dnevni kuhinjski trošak. Učenjaci su pomislili kako je taj papirus odličan dokaz da se već u Očenaš mogla uvrstiti riječ ἑπλούσιος s osnovnim smislom "svagdašnji". Neki su išli tako daleko da su isticali kako je evanđelist Matej kao čovjek carine i računa mogao znati to obično i svakodnevno značenje riječi ἑπλούσιος. Osobno smo mnogo oprezniji i suzdržaniji. Ostaje nam nejasno kako Origen nije znao za tako priprostu riječ opće i pučke primjene. Vidjeli smo da on izriječom kaže da ἑπλούσιος ne rabi ni obični čovjek. Uostalom, tko može jamčiti da ἑπλούσιος, ako je uopće o njemu riječ na ostrakonu i papirusu, na ovaj ili onaj način ne zavisi o novozavjetnome tekstu. Osim toga, ἑπλούσιος je prešao u crkvena teološka djela. Otuda se mogao dalje širiti. Već *Didache*¹¹ navodi Očenaš.

Jedina prava mogućnost da se nekako rasvijetli ἑπλούσιος bila je kušati rastumačiti od čega je načinjen. Iznimno je veliki broj autora¹² krenuo od ἐπλέναι. Očito je da se taj glagol sastoji od ἐπί i ἐναι. Glagol u osnovi znači: nadoći, primicati se i pridolaziti.

Évangile selon Saint Matthieu, VS, 1, Paris, 1938, 109; U. LUZ, *Evangelium*, 345; W. F. ALBRIGHT-C.S. MANN, *Matthew, The Ancor Bible*, New York, 1971, 76; J. CARMIGNAC, *Recherches*, 121; B. HENMERDINGER, *Un élément pythagoricien dans le Pater*, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft*, 63 (1972), 121; P. BONNARD, *Matthieu*, 86; A. SCHLATTER, *Der Evangelist Matthäus*, Stuttgart, 1933, 211-213; F. ZORELL, ἑπλούσιος, *Biblica*, 6(1925), 321-322.

¹¹ *Didache*, 8,2; M.J. ROUËT De JOURNEL, *Enchiridion patristicum*, Herder, 1932, 2. Usp. W. FOERSTER, ἑπλούσιος, 587.

¹² Autori su iznimno često ἑπλούσιος izvodili od ἐπλέναι i ἡ ἐποῦσα. Pregledali smo ove radove: J. A. GRASSI, *Our*, 831; J. De FRAINE, *Oraison*, 795-798; A. PLUMMER, *Lord*, 143; P. BONNARD, *Matthieu*, 86; J. CARMIGNAC, *Recherches*, 132-136; G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexikon*, Oxford, 1961, 529; P. GAECHTER, *Das Matthäusevangelium*, Tyrolia, 1963, 216; J. GNILKA, *Vaterunser*, 625-626; L. PIRROT-A. CLAMER, *Bible*, 7980; A. SCHLATTER, *Evangelist*, 211-213; H. BOURGOIN, ἑπλούσιος *expliqué par la notion de préfixe vide*, *Biblica*, 60(1979), 91-96; T. ZAHN, *Das Evangelium des Matthäus*, Leipzig, 1903, 277; U LUZ, *Evangelium*, 345-346; W. BAUER, *Wörterbuch zum Neuen Testament*, Berlin, 1958, 587-588; W. D. DAVIES-D.C. ALLISON, *Commentary*, 607-610; W. FOERSTER,

Od samoga je glagola još važnije zamijetiti izvedenicu ἡ ἑΠΛΟΥΣΑ. Taj je izričaj po sebi nepotpun. U njemu se podrazumijeva riječ ἡμέρα. Prema tome, cijeli izričaj glasi: ἡ ἑΠΛΟΥΣΑ ἡμέρα. Izričaj znači “dan koji dolazi”. To je, jasno, sutradan. Čak je naznaka ἡ ἑΠΛΟΥΣΑ postala samostalni izričaj. Rabila se kao imenica u smislu “sutradan”. U tome značenju ἡ ἑΠΛΟΥΣΑ čitamo u mnogih grčkih pisaca. Poimence spominjemo jedino Platona, Ksenofonta i Aristofana. Riječ je iznimno draga Josipu Flaviju, a pozna je i Septuaginta. Ipak nadasve treba istaknuti da je redovita u *Djelima Apostolskim*.¹³ Polazeći od rečenoga dade se pretpostaviti da je od ἡ ἑΠΛΟΥΣΑ mogao nastati pridjev ἑΠΛΟΥΣΙΟΣ koji bi u tome slučaju naprosto značio “sutrašnji”. Prema tome, u Očenašu bismo molili za “sutrašnji kruh” ili za “kruh dana koji dolazi”.

Pri tumačenju riječi ἑΠΛΟΥΣΙΟΣ velika je, znamenita i višestruka uloga sv. Jeronima.¹⁴ Zato ga spominjemo više puta. Jeronim je nadasve postao slavan što je u svome tumačenju Matejeva evanđelja zabilježio da je u spisu¹⁵ koji se “naziva Evanđelje po Hebrejima” umjesto ἑΠΛΟΥΣΙΟΣ čitao *mahar*.¹⁶ Po Jeronimu, *mahar* znači *crastinus*¹⁷ (“sutrašnji”) ili *futurus*¹⁸ (“budući”). *Mahar* doista u osnovi to i znači, iako hebrejski i aramejski jezik za “sutrašnji” imaju

ἑΠΛΟΥΣΙΟΣ, 588-589; J.De FRAINE, *Oraison*, 795-796; W. GRUNDMANN, *Das Evangelium nach Matthäus*, Berlin, 1975, 202; M.J. LAGRANGE, *Matthieu*, 129-130; W.C. ALLEN, *Commentary*, 59; J. KNABENBAUER, *Commentarius in Evangelium secundum Matthaëum*, Parisiis, 317-318.

¹³ Ovo su poglavita mjesta: Dj 7,26; 16,11; 20,15 i 21,18.

¹⁴ Usp. W.F. ALBRIGHT-C.S. MANN, *Matthew*, 76; L. PIROT- A. CLAMER, *Bible*, 79-80; W.C. ALLEN, *Commentary*, 59; J. CARMIGNAC, *Recherches*, 127-128; K.B. SCHNURR, *Hören*, 143-152; A. SCHLATTER, *Evangelist*, 211-213; A. PLUMER, *Lord*, 143; J. GNILKA, *Vaterunser*, 625; J. A. GRASSI, *Our*, 831; W. FOERSTER, ἑΠΛΟΥΣΙΟΣ, 588-592; J.De FRAINE, *Oraison*, 795. 798; W. MUNDLE, ἑΠΛΟΥΣΙΟΣ, *Theologisches Begriffslexikon zum NT*, izd. L. COENEN, Wuppertal, 1967, 144-145.

¹⁵ O tome spisu detaljnije govorimo u knjizi gdje smo preveli i protumačili Jeronimovo razjašnjenje Matejeva evanđelja. Knjiga je u tisku i uskoro će se objaviti.

¹⁶ Usp. G. DALMAN, *Die Worte Jesu*, Leipzig, 1930, 328-329; M.J. LAGRANGE, *Évangile*, 327-328; J. JEREMIAS, *Neutestamentliche Theologie*, Gütersloh, 1971, 193-194.

¹⁷ To, ponavljamo, ističe sâm Jeronim.

¹⁸ Tako, velimo, naznačuje Jeronim.

i točniju riječ. Učenjaci koji su ἑπιούσιος u smislu “sutrašnji” izvodili iz ἐπιέναι i ἡ ἐπιούσα redovito su se pozivali na Jeronimove primjedbe o *mahar* i navodili dotični Jeronimov ulomak.¹⁹ Smatrali su da je ἑπιούσιος prvo prevodilačko pojašnjenje izvornoga *mahar*. Tko slijedi prethodne napomene, ἑπιούσιος uzima u značenju: *budući, sutrašnji, slijedeći*. Riječ znači “onaj koji nadolazi, pristupa, nailazi.” Pri tome ostaje otvoren široki misaoni raspon koji nudi bogati glagol ἐπιέναι.

Treba reći da egzegeti tu nisu ostali kratka daha i ukočene mašte. Uz to su bili prisiljeni odgovarati na prigovore upućene navedenome načinu izvođenja riječi. Sam je Jeronim na spomenutom mjestu zapisao kako glasi molba iz Očenaša ako je u izvorniku stajao pridjev *mahar*. Tada molitva glasi: “*Kruh naš sutrašnji (tj. budući) daj nam danas*”. U toj rečenici najprije moramo zamijetiti stanovitu stilsku neobičnost. Sastoji se u tome što su odveć blizu dvije vremenenske naznake: sutra i danas. U tekstu kao što je Očenaš gdje se teži za posvemašnjom jednostavnošću i otklanja svaka suvišnost govor o danas i sutra doista zvuči malo neobično.

Također nam se čini čudnim što Jeronim *crastinus* (“sutrašnji”) donekle poistovjećuje s *futurus* (“budući”). Razumije se da je i “sutrada” budućnost, ali je “budućnost” nekako šira od sutrašnjega dana. Ipak je prava teškoća kada se ἑπιούσιος izvodi od ἐπιέναι i uzme za prijevod riječi *mahar* u tome što je veoma neobično ako se “danas” moli za kruh od “sutra” ili za budućnost. Prigovora je bio svjestan i Jeronim. I sam je kao i kasniji izlagači²⁰ naveo Mt 6,34 gdje Isus kaže: “Ne brinite se, dakle, tjeskobno za sutrašnji dan jer će se sutrašnji dan brinuti za se. Svakom je danu dosta njegove muke.”

Najlakše je bilo egzegetima koji su ἑπιούσιος shvatili kao pridjev koji o “kruhu” iz Gospodnje molitve kaže da je “budući” i da se odnosi na “kruh sutrašnjega dana”. Dotični su tumači molitvu za kruh shvaćali eshatološki. Po njima, svekoliko se vrijeme isključivo dijeli na “danas” i “sutra”. Taj “sutrada” je zapravo biblijski Dan

¹⁹ Usp. E. BONNARD, *Saint Jérôme. Commentaire sur S. Matthieu*, I, SC, 242, Paris, 1977, 130-133; PL, 26 (izd. g. 1884.), 44 B- 45 A.

²⁰ Usp. W. FOERSTER, ἑπιούσιος, 592; J.De FRAINE, *Oraison*, 795; L. PIROT - A. CLAMER, *Bible*, 79-80; P. GAECHTER, *Matthäus*, 216; J.GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, 222-223;

koji je vječnost. Naprotiv, cijela je ljudska povijest "danas". Sa "sutradan" počinje vječni Dan. Stoga se kroz svu povijest koja je "danas" moli za "kruh" Dana "koji će doći". Bez obzira koliko je to tumačenje točno, red je kazati da je eshatološka misao iznimno živa u okviru Novoga zavjeta i u vremenu što se neposredno na nj nadovezuje. Svaki čas u Novome zavjetu nailazimo na govor o Danu kojim će početi vječnost. Ako nama danas možda neobično zvuči moliti za kruh koji je za Dan vječnosti, tako nije nužno moralo biti kod ranih kršćana. Također ne smijemo zaboraviti da u Novome zavjetu postoji nagovještaj "objeda u Božjemu kraljevstvu" (Lk 14,15). U isti red razmišljanja ide Gospodnja napomena: "Zato vam velim da će mnogi doći s istoka i zapada te sjesti za stol s Abrahamom, Izakom i Jakovom u nebeskome kraljevstvu" (Mt 8,11).

Jamačno bi ovdje trebalo navesti brojne retke iz euharistijskoga Ivanova poglavlja.²¹ Osobno se nadasve rado sjećamo Isusova govora na Posljednjoj večeri kada Gospodin izrijeком spominje blagovanje "u kraljevstvu svoga Oca". Doslovce reče: "Od sada sigurno neću više piti od ovog trsova roda do onoga dana kada ću ga piti s vama novog u kraljevstvu svojega Oca" (Mt 26,29). Po navedenome, dakle, tumačenju kršćanin u Očenašu najusrdnije ište "budući kruh" koji će blagovati onoga dana kada se uspostavi konačno Božje kraljevstvo. Za taj kruh moli "danas". To znači trajno.

Još uvijek polazeći od istoga poimanja riječi ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ brojni se egzegeti zaustavljaju neposredno kod izričaja "sutradan" i "sutrašnji". Tada primjećuju da se kod jutarnje molitve Očenaša s ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ moli kruh za dan koji upravo nastupa. Kako je za drevno poimanje dan počinjao s večeri, večernjom se molitvom Očenaša također moli kruh za dan koji će uskoro početi. Sada kršćanin može mirno počivati. Molio je za kruh koji će mu trebati netom se probudi.

Ovaj dio razglabanja možemo zaključiti napomenom preuzetom od Atanazija Velikoga.²² Atanazije prisjeća²³ svoje čitatelje da je Krist "u molitvi" učio da "u ovome vijeku" molimo za τὸν ἘΠΛΟΥΣΙΟΝ ἄρτον. Atanazije izravno pojašnjava da je u Očenašu riječ o

²¹ Posebice se može istaknuti Iv 6,31-35.

²² Tekst se nalazi u PG, 26, 1012 B.

²³ Usp. J. De FRAINE, *Oraison*, 795-796.

“budućemu” kruhu. Istodobno bilježi da već “u sadašnjemu životu” posjedujemo “prvine” toga “budućega kruha”. Riječ je, jasno, o euharistijskome blagovanju. Razumije se da molitva za eshatološki i euharistijski kruh ni najmanje ne isključuje molbu za kruh koji je nužno potreban našem smrtnome tijelu.

Drugi je ogromni niz tumača²⁴ krenuo drugim putem. U osnovi su u ἐπιούσιος vidjeli pridjev izveden iz glagola ἐπιίναμι koji između ostaloga znači: biti pri čemu, biti nad čim, biti preko, još k tome biti, uza što biti. Smjesta dodajemo da se ἐπιούσιος često neposredno veže uz imenicu οὐσία koja i sama potječe od osnovne riječi εἶναι (=biti). Izvodeći ἐπιούσιος iz navedenoga, tumači su dobili dobra rješenja glede smisla. Ovdje je pak istinska nepogoda²⁵ što bi pridjev izveden od ἐπί i εἶναι pravo govoreći po gramatičkim zakonima morao glasiti ἐπιούσιος, a ne ἐπιούσιος. Stroga pravila traže da u navedenome slučaju jota iz ἐπί otpadne. Unatoč tome, razni autori smatraju da predmijevana gramatička pravila, usprkos svemu, nisu uvijek bila tako kruta da od ἐπί i εἶναι nikako nije mogao nastati pridjev ἐπιούσιος.

Ovdje treba upozoriti²⁶ na važnost prijedloga ἐπί. Njime se u biti uspostavlja odnos. Taj prijedlog uglavnom izražava svrhu. Ima pregršt značenja. U svezi s ἐπιούσιος vrijedi kazati da ἐπί može značiti: na, poyrh, u skladu sa, u odnosu na, glede, s obzirom na. Uzme li se da ἐπιούσιος smijemo rastaviti na ἐπί i οὐσία, tada se s ἐπί izriče odnos između “kruha” i οὐσία. Kruh je iz Očenaša ovako ili onako vezan uz οὐσία. Tu povezanost označava ἐπί. Isto donekle

²⁴ Usp. J. A. GRASSI, *Our*, 831; W. FOERSTER, ἐπιούσιος, 590; L. PIROT - A. CLAMER, *Bible*, 79-80; J. CARMIGNAC, *Recherches*, 131-132; G.W.H. LAMPE, *Lexicon*, 529.

²⁵ Usp. H. BOURGOIN, ἐπιούσιος, 92; U. LUZ, *Evangelium*, 345-346; J. De FRAINE, *Oraison*, 797; A. PLUMMER, *Lord*, 143; L. PIROT - A. CLAMER, *Bible*, 79-80; J. CARMIGNAC, *Recherches*, 128-131.

²⁶ Usp. L. RAMAROSON, “Notre part de nourriture” (*Mt 6,11*), *Science et Esprit*, 43 (1991), 87-115. 91; J. CARMIGNAC, *Recherrches*, 128-131; W. BAUER, *Wörterbuch*, 565-573; G.W.H. LAMPE, *Lexicon*, 516-517; H.G. LIDDEL - R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1953, 621-623; H. BOURGOIN, ἐπιούσιος, 95; J. De FRAINE, *Oraison*, 798; W. FOERSTER, ἐπιούσιος, 591.

vrijedi ako se ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ rastavi na ἐπί i ἡ οὔσα. To je izvođenje²⁷ posebice zanimljivo. Najbliže je našem redovitom načinu izražavanja. Ako ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ rastavljamo na ἐπί i ἡ οὔσα treba kazati da se i ἡ οὔσα u pameti mora nadopuniti s ἡμέρα. Izričaj pak ἡ οὔσα ἡμέρα znači “dan koji je”, “dan koji je tu”, tj. dan koji teče, sadašnji dan. Prijedlog ἐπί izražava da se “kruh” iz Očenaša odnosi na “dan koji je sada”. Drugim riječima, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ u Gospodnjoj molitvi znači “sadašnji” ili “svagdašnji” jer dan koji se trajno ponavlja postaje svagdan. Međutim, ni to razjašnjenje nije bez nedostatka. U grčkome se “sadašnji dan” kaže ἡ οὔσα ἡμέρα i nigdje nije nađen nijedan primjer gdje je ἡ οὔσα bez dodatka ἡμέρα naznaka za “sadašnji dan”.

Preostaje obazreti se na izvođenje²⁸ ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ iz ἐπί i οὐσία. Po tome se izvođenju “kruh” Očenaša dovodi u svezu s οὐσία. Sada je, jasno, ključno pitanje što znači οὐσία. Riječ ima²⁹ dosta značenja. Čitamo je i u Novome zavjetu. Pred očima nam je Lk 15,12-13 gdje οὐσία očito³⁰ znači “imanje”. Od prve se vidi da nam to značenje ne može pomoći kada tumačimo ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ. Ali to barem pokazuje da je riječ poznata čitatelju Novoga zavjeta. Riječ οὐσία u znanstvenim djelima znači: bit, bitnost, narav. To je najproširenije značenje riječi. U slučaju da se i kod ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ smije poći od filozofskoga poimanja imenice οὐσία, dobivamo odlično tumačenje. Pridjev ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ pokazuje da se “kruh” Očenaša odnosi na ljudsku “bit”. To znači da

²⁷ Usp. L. PIROT - A. CLAMER, *Bible*, 79-80; W. BAUER, *Wörterbuch*, 587-588; U. LUZ, *Evangelium*, 345-346; W. FOERSTER, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ, 590; M.J. LAGRANGE, *Matthieu*, 129-130; J. De FRAINE, *Oraison*, 797; W.D. DAVIES-D.C. ALLISON, *Commentary*, 607-610.

²⁸ Usp. J. CARMIGNAC, *Recherches*, 128-131; J. KNABENBAUER, *Comentarius*, 317-318; W. BAUER, *Wörterbuch*, 587-588; U. LUZ, *Evangelium*, 345-346; W. D. DAVIES - D.C. ALLISON, *Commentary*, 607-610; W. FOERSTER, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ, 590.594-595; J. De FRAINE, *Oraison*, 797; A. PLUMMER, *Lord*, 143; L. RAMAROSON, *Notre*, 91; P. BONNARD, *Matthieu*, 86.

²⁹ Usp. U. LUZ, *Evangelium*, 345-346; H. BOURGOIN, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ, 92; L. RAMAROSON, *Notre*, 91; J. CARMIGNAC, *Recherches*, 128-131; A. SCHLATTER, *Evangelist*, 211-213; W. BAUER, *Wörterbuch*, 1181; G.W.H. LAMPE, *Lexicon*, 980-985; F.G. LIDDEL-R. SCOTT, *Lexicon*, 1274-1275.

³⁰ Riječ je o rasipnome sinu koji je od oca tražio dio “imanja” (οὐσία) i potom rasuo svoje “imanje” (οὐσία).

je taj "kruh" nužno vezan uz našu narav. Odnosi se na našu narav i radi naše je naravi. Ovdje je prava teškoća u tome što nije lako pretpostaviti da se tako apstraktna, učena i teška riječ kao što je οὐσία mogla preko ἑπιούσιος naći u jednostavnoj molitvi kakav je Očenaš. Ali οὐσία može također značiti "život". Prema tome, molitelj Gospodnje molitve moli za "kruh" koji je najprisnije i najuže vezan uz njegov život. Riječ je o "kruhu" bez kojega je ljudski "opstanak" nezamisljiv i neodrživ. Sada bi trebalo utvrditi koji je to "kruh". Svakako čovjek bez njega ne može živjeti. On je čovjeku bitan i životan. To naznačuje ἑπιούσιος.

Spominjemo da je sv. Jeronim³¹ ἑπιούσιος preveo riječju *supersubstantialis*.³² Rekosmo da isto piše i u Vulgati za Mt 6, 11. Nije nimalo teško zapaziti odnos između *supersubstantialis* i ἑπιούσιος. Samo napominjemo da je *super*, pravo govoreći, prijevod za ὑπέρ, a ne za ἐπί. Jeronim je odabrao *supersubstantialis* jer je u ἑπιούσιος vidio imenicu οὐσία koja se na latinski redovito prevodi sa *substantia*. Ta pak riječ ima dva dijela: *sub* i *stare*. Slijedi, dakle, da se pridjev *supersubstantialis* sastoji od ova tri dijela: *super*, *sub* i *stare*. Kod toga *super* i *sub* izražavaju suprotnosti jer *super* znači "nad", a *sub* "ispod".

Sve to naznačujemo da se vidi zašto se pridjev *super-substantialis* kao teško izgovoriva i u sebi dijelom protuslovna riječ nije zadržala u redovitoj molitvi Očenaša niti općenito u latinskome crkvenome jeziku. Drugdje se niti ne pojavljuje. Sam pak Jeronim kaže da *supersubstantialis* u Gospodnjoj molitvi izražava da "kruh" koji molimo nadvisuje "sve supstancije" i "svokoliko stvorenje". Nema dvojbe da on tako ima na pameti euharistijski kruh koji je "povrh svake supstancije". S njime se ništa ne može usporediti.

I sami smo svjesni da se ovaj naš prikaz doima zamršenim. Drukčije ga nismo umjeli oblikovati. Ipak se nadamo da je bitno jasno. U krajnjoj raščlambi pridjev ἑπιούσιος zapravo može doći od ἐπιέναι ili ἐπέιναι. Prijedlog ἐπί u oba je slučaja isti. Prvi glagol

31 Tekst smo naveli u bilješci 19.

32 Usp. A. BLAISE, *Dictionnaire Latin-Français des auteurs chrétiens*, Brepols-Turnhout, 1954, 799; T.G. SHEARMAN, *Our Daily Bread, Journal of Biblical Literature*, 53 (1934), 111; J. CARMIGNAC, *Recherches*, 128-131; H. BOURGOIN, ἑπιούσιος, 93-94; U. LUZ, *Evangelium*, 345-346; P. GAECHTER, *Matthäus*, 218.

temeljno znači “ići”, drugi “biti”. Ako ἑπιούσιος dolazi od ἐπιέναι, tada znači “sutrašnji”. Tu je presudna činjenica što ἡ ἐπιούσα znači “sutrašnji dan”. Kazali smo da je sv. Jeronim u hebrejskome tekstu Očenaša umjesto ἑπιούσιος čitao *mahar* što zaista znači “sutrašnji”. U slučaju da ἑπιούσιος dolazi od ἐπέιναι nužno je zamijetiti da od osnovnoga dijela toga glagola dolaze riječi ἡ οὔσα i ἡ οὐσία. Ako se uz ἡ οὔσα podrazumjeva dan, ἑπιούσιος znači “danji”, “dnevni”. Napokon, ako ἑπιούσιος treba vezati uz οὐσία, on tada znači “bitni”. Drugim riječima, ἑπιούσιος u Očenašu može značiti “sutrašnji”, “danji” i “bitni”.

Toliko smo ovaj put znali kazati o ἑπιούσιος. Svjesni smo da riječ i dalje ostaje otajstvena i zagonetna. Zasada se na puno zadovoljstvo i bez prigovora ne da razjasniti. To treba bez stida i crvenila priznati.

Sada možemo čitatelja usput podsjetiti da se i “kruh” u Očenašu različito poima među egzegetima i teolozima svih vremena. Jasno je da je “kruh” molitve Gospodnje najprije kruh koji nas hrani i bez kojega nema života. Za taj kruh svatko moli tko izgovara Očenaš. Ali kruh je svakako naznaka za svaku našu neodgodivu potrebu. Stoga u molitvi za kruh molimo za sve bez čega ne možemo živjeti. Ali kako čovjek nije samo tijelo kojemu treba kruh već i duh, bilo je prirodno da se moli za “kruh” koji hrani dušu u ovome vijeku kao i za onaj “kruh” što će se blagovati za stolom vječne gozbe. Ako dodamo da se Očenaš molio u okviru euharistijskoga slavlja pred pričest vidi se kako je od zemaljskoga “kruha” bilo lako prijeći na sve čemu je kruh znak i znamen. Po nama, tome širokom poimanju “kruha” sjajno odgovara širina riječi ἑπιούσιος.

RÉSUMÉ
ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ DANS LE NOTRE PÈRE
Marijan Mandac

On connaît la difficulté qui est vraiment énorme si on veut savoir ce que signifie au juste le mot ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ dans l'Oraison dominicale. L'auteur a passé en revue bien d'opinion qui concernent l'interprétation du mot en question. Selon lui, ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ peut signifier "de demaine", "quotidien" et "substantiel".

D'ailleurs, l'auteur est très conscient que les exégètes n'ont pas encore réussi entièrement à éclaircir le mot ἘΠΛΟΥΣΙΟΣ.